

15. Фінагіна, О. В., Губенко, А. В. *Методологічні основи розвитку регіонального маркетингу* / О. В. Фінагіна, А. В. Губенко // *Економічний простір*. – 2008.-№ 15. – С 61-70.

16. Белл Д. *Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования. Перевод с англ.* – М.: Асадетіа, 1999. 956 с.

УДК 342.97.348.335

Р.Я. Заяць

Львівський університет бізнесу та права

НЕОСУДНІСТЬ ЯК ОБСТАВИНА, ЩО ВИКЛЮЧАЄ АДМІНІСТРАТИВНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ

Стаття присвячена теоретичним та практичним аспектам неосудності як обставини, що виключає адміністративну відповідальність. Особливу увагу приділено юридичним та медичним критеріям неосудності. Запропоновано зміни щодо визначення неосудності особи правопорушника у справах про адміністративні правопорушення.

Ключові слова: обставини, що виключають адміністративну відповідальність, осудність, неосудність, судово-психіатрична експертиза.

Статья посвящена теоретическим и практическим аспектам невменяемости как обстоятельства, которое исключает административную ответственность. Отдельное внимание уделено юридическим и медицинским критериям невменяемости. Предложены изменения относительно определения невменяемости лица правонарушителя по делам об административных правонарушениях.

Ключевые слова: обстоятельства, которые исключают административную ответственность, вменяемость, невменяемость, судебно-психиатрическая экспертиза.

This academic article is devoted to the theoretical and practical aspects of insanity as the circumstances that preclude administrative responsibility. Special attention is paid to legal and medical criteria of insanity. A change in the definition of insanity the offender in cases of administrative violations.

Keywords: conditions that exclude administrative responsibility, sanity, insanity, forensic psychiatric examination.

Постановка проблеми. Сьогодні адміністративна відповідальність, без сумніву, є найпоширенішим видом юридичної відповідальності в правовій системі України і одним із найбільш дієвих правових інструментів у боротьбі з наймасовішими протиправними діяннями, якими є адміністративні правопорушення.

В межах адміністративної відповідальності існує проблема розмежування адміністративних правопорушень (неправомірних вчинків) та правомірних вчинків. Відомі ситуації, коли для захисту своїх прав та інтересів, а також для відвернення небезпеки та інших негативних наслідків, особам доводиться заподіювати шкоду фізичного або матеріального характеру. Оскільки такі вчинки за зовнішніми ознаками схожі із адміністративними правопорушеннями, висновок про їхню правомірність чи протиправність вимагає детального дослідження обставин, за яких вони були вчинені. Регулює такі ситуації окремий інститут адміністративного права – обставини, що виключають адміністративну відповідальність. Враховуючи важливість цього інституту законодавець присвятив ст.ст.17-20 Кодекс про адміністративні правопорушення України (далі – КпАП України) обставинам, що виключають адміністративну відповідальність. Зокрема, КпАП України виділяє такі обставини, що виключають адміністративну відповідальність: крайня необхідність, необхідна оборона, неосудність суб'єкта адміністративного правопорушення. Одними з найбільш спірних серед цих обставин залишається питання щодо неосудності правопорушника. Важливість цієї проблеми полягає і в тому, що вона зачіпає складну форму суспільного буття й соціальної діяльності людей, а саме їх здатність бути винними й відповідальними за свідомі цілеспрямовані вольові вчинки.

Аналіз досліджень даної проблеми. В науці адміністративного права питання пов'язані з обставинами, що виключають адміністративну відповідальність (в т.ч. неосудність) розглядалися лише в межах досліджень присвячених інституту адміністративної відповідальності, зокрема, у працях таких вчених-адміністративістів, як: Д.М. Бахрах, І.П. Голосніченко, Є.В. Додін, Л.В. Коваль, Т.О. Коломоєць, А.Т. Ком-

зюк, В.К. Колпаков, Д.М. Лук'янець, О.І. Остапенко та інших. Поверхнево ці питання були проаналізовані в сучасних підручних та навчальних посібниках з адміністративного права України. Окремі дослідження присвячені неосудності як обставині, що виключає адміністративну відповідальність відсутні.

На відміну від вчених-адміністративістів велика кількість фахівців з кримінального права досліджували проблеми неосудності суб'єкта злочину, зокрема, Ю.М. Антонян, С.В. Бородін, В.М. Бурдін, А.А. Васильєв, О.В. Зайцев, В.А. Клименко, М.В. Костицький, І.А. Кудрявцев, А.І. Марчук, В.О. Навроцький, В.С. Орлов, В.Г. Павлов, Т.М. Приходько, О.Д. Сітковська, В.В. Устименко та інші. Цій проблемі надзвичайно багато уваги приділяють спеціалісти у різних галузях знань, зокрема, психологи, психіатри, філософи, соціологи та інші.

Викладене вище обумовлює нагальність питання про проведення дослідження неосудності як обставина, що виключає адміністративну відповідальність.

Виклад основних положень. Статті 18-20 КпАП України встановлюють обставини, які виключають протиправність і суспільну шкідливість діяння (крайня необхідність і необхідна оборона) або винність (неосудність) особи [1, с. 181].

Крайня необхідність – це дія, вчинена для усунення небезпеки, яка загрожує державному або громадському порядку, власності, правам і свободам громадян, установленому порядку управління, якщо цю небезпеку за таких обставин не могло бути усунуто іншими засобами і якщо заподіяна шкода є менш значною, ніж відвернена.

Необхідна оборона – це дія, вчинена під час захисту державного або громадського порядку, власності, прав і свобод громадян, установленного порядку управління від протиправного посягання через заподіяння посягаючому шкоди, якщо при цьому не було допущено перевищення меж необхідної оборони. Перевищенням меж необхідної оборони визнається явна невідповідність захисту характерові та суспільній шкідливості посягання [2, с.243-244].

Щодо поняття неосудності, то слід зазначити, що воно є негативним за своїм змістом, ознаки якого варто виводити із позитивного поняття осудності. Водночас більшість учених, вказуючи на ознаки поняття неосудності, не беруть до уваги того співвідношення, яке існує між зазначеними поняттями, а намагаються дати визначення цього поняття, виходячи із законодавчих положень, що стосуються неосудності, передбачених в ст.20 КпАП України. Так, сучасні автори підручників з адміністративного права зазначають, що неосудність – стан особи, за якого вона не могла усвідомлювати своїх дій або керувати ними внаслідок хронічної душевної хвороби, тимчасового розладу душевної діяльності, слабоумства чи іншого хворобливого стану [2, с.244; 3, с.68]. Майже аналогічної думки дотримується і В.К. Колпаков, який зазначає, що стан неосудності – це вчинення дій з ознаками адміністративного проступку особою, яка не могла усвідомлювати свої дії або керувати ними внаслідок хронічної душевної хвороби, тимчасового розладу душевної діяльності, слабоумства чи іншого хворобливого стану [4, с.80].

В даному випадку В.М. Бурдін слушно зазначає, що типовою помилкою, яку допускають при цьому вчені, є введення до ознак поняття неосудності вказівки на причини, що зумовлюють наявність такого стану. При цьому, зазвичай, одночасно допускають й іншу методологічну помилку, коли законодавчі положення, які стосуються причин неосудності, розглядають як а ргіорі правильні, тобто такі, що наведені законодавцем повно та вичерпно. Такий підхід не тільки не виправдано заперечував необхідність законодавчого закріплення поняття осудності, а й вносив плутанину щодо розуміння ознак цього поняття [5, с.330].

Ознаки неосудності в адміністративному законодавстві вводять діяльність лікарів-психіатрів та юристів в конкретні рамки, є необхідним елементом кваліфікації дій вчинених особами з відхиленнями психічного характеру. При визначенні ознак неосудності необхідно враховувати, що правові заборони в законодавстві спрямовані на дії лише осудних осіб.

Осудність є передумовою притягнення до відповідальності та реалізується, при наявності вини, в нормах КУпАП. Вчинення адміністративного правопорушення неосудною особою виключає відповідальність, порушене адміністративне провадження припиняється за відсутністю складу правопорушення.

Для визначення неосудності використовують поєднані між собою два критерії: медичний та юридичний. Застосування одного з цих критеріїв без зв'язку з іншим при кваліфікації проступків та проведенні медичного обстеження не допустима.

Юридичний (психологічний) критерій неосудності свідчить про глибину ураження психіки, яка визначає здатність особи усвідомлювати характер дій, які нею вчиняються та керувати ними.

Таким чином неосудність під кутом зору юридичного критерію свідчить про нездатність особи усвідомлювати фактичний характер власної поведінки, її суспільну небезпечність (інтелектуальний момент) та керувати нею (вольовий момент).

Таким, чином юридичний критерій складається в свою чергу також з двох ознак: інтелектуального та вольового моментів. Для наявності цього критерію неосудності достатньо визначити одну з двох його ознак. Слід зауважити, що на практиці спостерігаються випадки, коли особа усвідомлює суспільно

небезпечний (і навіть протиправний) характер вчинюваної поведінки, однак внаслідок ураження виключно вольової сфери неспроможна керувати нею (наприклад при kleptomанії, піроманії та ін.) [6, с.113].

Медицинний критерій визначає коло тих психічних захворювань, з якими пов'язані протиправні дії особи. Для визначення особи неосудною достатньо встановлення однієї ознаки юридичного критерію і одне психічне захворювання з перерахованих у статті 20 КУпАП:

1) до хронічних душевних захворювань можна віднести – шизофренію, епілепсію, прогресивний параліч тощо;

2) тимчасовий розлад душевної діяльності – алкогольні психози, біла гарячка, патологічне сп'яніння тощо;

3) слабоумство – нерозвинутість інтелекту із зниженням розумових здібностей (дебільність, імбецильність, ідіотія) [7, с.153];

4) інший хворобливий стан – це стан, пов'язаний з розладом психічної діяльності. Він не є одним з вищезазначених, але за своїм психопатологічним порушенням може бути прирівняний до них. Сюди належать деякі види психопатій та психастеній: вища марення та галюцинації на ґрунті важкого інфекційного захворювання; стан абстиненції, тимчасові (короткочасні або більш тривалі), викликані окремими інфекційними захворюваннями (черевний або висипний тиф), пухлинами мозку, глухонімотою, що за несприятливих умов (відсутність належного виховання, навчання) може призвести до різкого обмеження розумових здібностей людини, а також затримки психофізичного розвитку в формі інфантилізму, тобто психічної незрілості [8, с.103-104].

В Україні діє презумпція психічного здоров'я, відповідно до якої кожна особа вважається такою, яка не має психічного розладу, доки наявність такого розладу не буде встановлено на підставах та в порядку, передбачених законодавством.

Якщо під час провадження адміністративних справ виникає питання з приводу психічного стану особи, за відповідним рішенням суду призначається судово-психіатрична експертиза, яка проводиться в Українському науково-дослідному інституті соціальної і судової психіатрії та наркології МОЗ України, центрах судово-психіатричних експертиз, відділеннях (амбулаторних, стаціонарних експертиз), які є структурними підрозділами психоневрологічних (психіатричних) лікарень, психоневрологічних диспансерів. При цьому як слушно зазначають російські науковці адміністративна норма про неосудність навряд чи знайде поширене застосування на практиці, так як відсутній порядок призначення та проведення судово-психіатричної експертизи при розгляді справ про адміністративні правопорушення [9, с.67].

Висновки. Таким чином, осудність – це такий стан особи, при якому вона здатна усвідомлювати свої дії (бездіяльності) і керувати ними та нести за них адміністративну відповідальність. В свою чергу, поняття неосудності може бути сформульоване так: неосудність – це нездатність особи усвідомлювати суспільне значення своїх дій (бездіяльності), віддавати звіт у своїх діях чи керувати ними, що стало наслідком хворобливих змін її психіки.

Враховуючи те, що норма про неосудність на практиці майже не застосовується доцільно ст.20 КпАП України доповнити ч.2 наступного змісту: «Особа, яка здійснює провадження в справі про адміністративне правопорушення, зобов'язана призначити судово-психіатричну експертизу особи, що притягується до відповідальності, у випадки, коли виникає сумнів щодо її осудності». Саме ця норма дозволить зменшити кількість притягнутих до адміністративної відповідальності неосудних осіб.

Література

1. *Адміністративне право України: Підручник / Ю.П. Битяк, В.М. Гаращук, О.В. Дьяченко та ін.; За ред. Ю.П. Битяка. – К.: Юрінком Інтер, 2007. – 544 с.*
2. *Стеценко С.Г. Адміністративне право України: Навчальний посібник. – К.: Атіка, 2007. – 624 с.*
3. *Адміністративне право: Навч. пос. / О.І. Остапенко, З.Р. Кісіль, М.В. Ковалів, Р.В. Кісіль. – К.: Всеукраїнська асоціація видавців «Правова єдність», 2008. – 536 с.*
4. *Колтаков В.К. Адміністративна відповідальність (адміністративно-деліктне право) : навч. посіб. / В.К.Колтаков. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 256 с.*
5. *Бурдін В.М. Осудність та неосудність (кримінально-правове дослідження): монографія / В.М. Бурдін. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2010. – 780 с.*
6. *Фріс П.Л. Кримінальне право України. Загальна частина: Підручник для студентів вищих навчальних закладів. – К.: Атіка, 2004. – 488 с.*
7. *Адміністративне право України: Підручник: За заг. ред. д.ю.н., проф. Коломоєць Т.О. – К.: Істина, 2008. – 457 с.*
8. *Лень В.В. Осудність у кримінальному праві і законодавстві: Монографія / Передм. д. ю. н., проф. Ю.М. Антоняна. – Д.: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2008. – 180 с.*
9. *Комментарий к кодексу Российской Федерации об административных правонарушениях (постатейный). 6-е издание, переработанное и дополненное / Под ред. Н.Г. Салищевой. – М.: Проспект, 2009. – 1136 с.*